

Ladislav Moravetz

A cseh testvérek énektörténete

1. A cseh reformációs ének a fehérhegyi csatáig

A Cseh Testvérek Evangélikus Egyháza a reformáció örökösének vallja magát. Különösen szemléletes e kötetlék a gyülekezeti énekanyagban. A reformációs ének ugyanis fontos szerepet játszik a mai Evangélikus Énekeskönyvben (*Evangelický zpěvník*, a továbbiakban EZ). A ma is énekelt énekek túlnyomó része éppen ebből az időből származik. A reformáció erőteljes hatásának következtében a XV–XVI. század folyamán számos népének születik. A cseh protestantizmus későbbi történetében erre nem találunk példát.

Husz János mester (1371?–1415) kulcsszerepet töltött be abban a folyamatban, melynek célja a teljes gyülekezet által énekelt istentiszteleti ének újrabevetése volt. Amikor Husz a Betlehem-kápolna prédikátoraként működött, az 1408-as prágai zsinat rendelkezésének értelmében a gyülekezet mindössze négy éneket énekelhetett az istentiszteleteken: *Hospodine, pomiluj ny* (EZ 578, az ószláv ének maradványa), *Svatý Václave* (Szent Vencelről, Cseh- és Morvország védőszentjéről), *Buoh všemohúci* (EZ 333A), *Jezu Kriste, štědrý kněze* (EZ 308). Husz nem törődött a rendelkezéssel, és a népnek további új, tiltott éneket tanított (EZ 259). Ezek többségükben új szövegekkel ellátott régebbi dal-alamok voltak. Különösen fontos, hogy ezen újításokra a XV. század elején, csaknem száz évvel az úgynevezett világreformáció előtt került sor. Husz Jánossal nemcsak a korabeli egyházszervezet jobbítására irányuló mozgalom vette kezdetét. Prédikátori tevékenysége nagy hatással volt az ország vallási életére. A gyülekezet népéneke döntő szerepet játszott a reformáció terjedésében, sőt, annak legerőteljesebb kifejezőeszközévé vált. A huszita ének alapvető, s egyúttal a „cseh liturgia” számos vallásos és világi énekének legkorábbi dokumentuma a *Jistebnicei kancionále* (*Jistebnický Kancionál*, 1420–1450).

Husz halála után a népének tovább terjedt, népszerűsége mind a huszita utrakvista egyházban, mind a cseh, német és lengyel gyülekezetekből alakuló Testvérunióban (*Jednota Bratrská*, *Unitas Fratrum*) fokozódott. Az Unió jelentősége felbecsülhetetlennek bizonyult. Törvényes létének éveiben a cseh térség művelődéstörténeti szempontból legkiemelkedőbb reformált egyházaként tartották számon, mely nagyban meghatározta a cseh nyelv, irodalom, zene, valamint a könyvnyomtatás és az iskolarendszer fejlődését. Az Unió számos éneke került át különböző külföldi énekeskönyvekbe.

Ladislav Moravetz az Arad megyei, részben cseh nemzetiségű Nagyperegen (csehül Velký Pereg, németül Großpereg, románul Peregu Mare) született, Csehországban és Németországban tanult, a zlíni gyülekezet orgonistája és karvezetője, ősszegyházi kántor, több egyházi intézményben tanít. Eredetileg cseh nyelvű írását Ctirad Novák német fordításából ültetjük át.

A testvérek énekgyakorlata szorosan összefüggött istentiszteleti rendjükkel, amely szembe fordult a római latin liturgiával. Az istentisztelet szerkezeti vázát a Szentírás olvasása, a prédikáció, imádságok és a gyülekezeti ének alkotta. Az egyszólamú éneklés mellett helyet kaptak a nem dalszerű liturgikus énekek is, amelyeket nem a teljes gyülekezet, hanem a pap vagy az énekesek kisebb csoportja szólaltatott meg. „Csehre fordított” gregorián tételekről volt szó: a reneszánsz kor gregoriánumáról, melynek szövegét a testvérek vallástanításának, illetve a cseh nyelv lejtésének megfelelően dolgozták át.

A testvérek szívesen fordították koruk dallamkészletét saját céljaikra. A liturgikus énekek szerzői a gregorián dallamokat a maguk törvényszerűségeivel sokkal inkább inspirációs forrásnak tekintették, mint követendő normának. Ez ahhoz vezetett, hogy az újonnan adaptált szövegek fölé egyszerűsített dallamok kerültek. Ezeket a liturgikus énekeket a Cseh Testvérek Evangélikus Egyháza napjainkban nem használja, az egyház készülő énekeskönyvében azonban reményeink szerint némelyikük helyet kap. Mind az említett énekek, mind számos más, latin mintára visszavezethető ének alkalmazását a korabeli katolikus egyház valamiféle tolvajlásnak minősítette. A jezsuita Václav Šturm, az Unió egyik vezető eszmei ellenlábasa a testvérek szemére hányja, hogy „azok eltulajdonították a szent Egyház különféle dallamait”. Nem tagadhatja ugyanakkor, hogy az új szavak „bájosan, a hangok és énekdallamok kellemesen” szólnak. Részben természetesen igaza volt, hiszen az énekek 40 százaléka valóban a katolikus hagyományban gyökerezett, sőt mintegy 200 dallam latin címet visel. A *Šel přes potok Cedron* (EZ 310) kezdetű ének például a *Pange lingua gloriosi* dallamára készült. Az EZ 311 számú darab (*Kristus, příklad pokory*) kezdőszakasza ugyanezen latin mintát követi menzurális ritmusban, a hangok megkettőzésével (e-e-f-f-e-e-d-d). Az ének 8 strófában foglalja össze az Evangélium cselekményét, strófánként kiemelve Jézus földi működésének egy-egy fontos mozzanatát. Tartalmát tekintve a darab versformába öntött bibliai történet; jól szemlélteti a Testvérunió kedvelt katekézis-módszerét, mellyel az evangéliumot minden nemzedék számára hallhatóvá tette.

A Testvérunió istentiszteleti rendjében nem fordult elő sem többszólamú ének, sem hangszeres zene. Ez a mai szemmel nézve korlátozó intézkedés azonban másfelől elmélyítette a mindennapi énekgyakorlatot. A testvérek hatalmas istentiszteleti énekanyagot sajátítottak el, nagy részét fejből is tudták, és nemcsak a gyülekezetben, hanem otthon, naponta többször is énekeltek.

A XVI. század második felében kiadott énekeskönyveik (kancionáléik) humanista vonásokat hordoznak. A testvérek hatalmas énekkészletének válogatása és rendezése egy szerkesztőcsoport sokéves munkájával készült el. Magától értődően e tevékenység súrlódásokkal járt. Ellentétek jelentkeztek a humanista műveltségű szerkesztőcsoport és a dalszerzés mesterségének gyakorlati művelésében ugyancsak jártas laikus hívek között. Terjedelmükkel, tartalmuk ré-

tegzettségével és a rétegek gondos elrendezésével, alapos teológiai, nyelvi és zenei szerkesztésükkel, mi több, egyedülálló tipográfiai kiállításukkal a Testvérunió kancionáléi túlszárnyalták csaknem valamennyi, a harmincéves háborút megelőzően kiadott európai protestáns énekeskönyvet. E bibliai illusztrációkban bővelkedő kancionálék egyúttal más célt is szolgáltak: szövegeiket versbe szedett bibliatörténetként, dogmatikai és erkölcsstani taneszközként értelmezték. Hangsúlyosan antifeudális és katolikusellenes jellegük miatt az Unió leghevesebben támadott kiadványai közé tartoztak.

A kora XVI. századtól az 1620-ban lezajlott fehérhegyi csatáig összesen 40 kiadásban jelentek meg különböző cseh kancionálék, melyeket 32 német és 4 lengyel nyomtatvány egészített ki.

A Testvérunió legkorábbi fennmaradt hangjelzett énekeskönyve *Michael Weiße* német *kancionáléja* (1531), amelynek számos darabja került át a német reformáció énekkészletébe.

A legjelentősebb cseh kancionálék a következők:

— egy névtelen, kottát nem tartalmazó kancionále 1501-ből: az első protestáns énekeskönyv, melynek összeállításában feltehetőleg Prágai Lukács (Lukáš Pražský) működött közre;

— az ún. *Roh-féle kancionále* (*Rohův Kancionál*) 1541-ből, melynek énekanyagát Jan Roh (Johannes Horn) gyűjtötte és állította össze;

— az 1561-ben kiadott és 735 (!) éneket tartalmazó *Šamotulský-kancionále* és

— az 1564-ben nyomtatott *Evančický-kancionále*; mindkettőjük „legfőbb” szerkesztője Jan Blahoslav volt.

Blahoslav kancionáléi egyúttal a cseh tipográfia gyöngyszemei, melyeket a cseh zenetudósok európai viszonylatban is különösen értékesnek találnak. Kiemelik terjedelmüket, átgondolt fölépítésüket és tartalmukat, a fölháználta dallamok sokféleségét és a pontos szerkesztőmunkát.

A XVI. századi cseh népénekek legfőbb zenei tulajdonságai közt említik a gregorián ének és a középkori kanció hatását, valamint a nyelvből eredeztethető jellegzetes „szláv” dallamosságot. E tulajdonságok többek között olyan konkrét jelenségekben öltenek testet, mint a dallamok (kanciószerű) terc-szerkezete, a gyakori hangismétlések, a menzurális ritmika (EZ 309), nagyobb hangközugrások, szinkópák a frázis közepén, a váltakozó metrum (EZ 242 *Prozpěvujme všichni k chvále*).

A Testvérunió kapcsolatban állt mind a német lutheránus, mind a svájci református egyházzal. Számos fiatal testvér tanult teológiát a wittenbergi, baseli és heidelbergi egyetemen. Ezek a kötelékek hatást gyakoroltak a csehországi evangélikus alkotótevékenységre, mi több, kézzelfogható nyomokat is hagytak az evangélikus énekeskönyveken: 1) Luther Márton nyomán készült zsolttárénekek; 2) új német dallamok (EZ 189, 244, 246, 247); 3) teljes genfi zsolttárkönyv.

Mind a lutheránus, mind a református egyház szimpatizánsokra talált a Testvérunió belül. Így például Jan Augusta, a buzgó énekszerző (1500–1572) személyesen ismerte Luther Márton, sőt, a cseh testvérek, az utrakvisták és a lutheránusok egyesítésén fáradozott. A kálvinizmus híve volt Jiří Strejc cseh prédikátor (1536–1599), akit a németek Georg Vetterként ismertek. Königsbergben és Tübingenben tanult, ahol megismerkedett Kálvin és követői írásaival, valamint Ambrosius Lobwasser genfi zsoltárfordításaival. A zsoltárok addig csak elvétve fordultak elő az Unió kancionáléiban. Strejc úgy döntött, kitölti ezt az űrt, és a genfi zsoltárkönyvet cseh nyelvre fordította. Strejc zsoltárgyűjteménye istentiszteleten kívüli énekeskönyvként 1587-ben látta meg a napvilágot. Az Unió 1594-ben elutasította a könyvet, így az önálló kiadványként jelent meg Kralitzban 1587-ben és 1598-ban. A későbbiekben Strejc zsoltárai olyannyira népszerűvé váltak, hogy 1620-ig még tizennégy kiadást éltek meg. Az 1678-as kancionále a zsoltárokat C. Goudimel többszólamú földolgozásában adta közre.

A huszita utrakvista egyház („sub utraque” sc. specie communio, azaz a gyülekezet két szín alatti áldozása) ugyancsak jelentős hatást gyakorolt a cseh zene-kultúra fejlődésére; ennek nyomait a cseh Evangélikus Énekeskönyvben is megtaláljuk. A teljes gyülekezet közös éneke mellett e felekezet régebbi liturgikus szokásokat is ápolt, s a többszólamúságnak is teret engedett. E feladatokat az ún. litterátus társaságok (fraternitates litteratorum, literátská bratrstva) látták el: ezeket az egyesületeket a magukat protestánsnak valló művelt iparosok és városi polgárok hozták létre a XV. század negyvenes éveitől kezdve. Voltaképpen a korabeli kézműves céhek mintájára alakult, egy-egy templomhoz kötődő zenei intézményekként működtek. Ilyen társaságok tevékenykedtek a morvaországi lutheránus (az Ágostai hitvallást elfogadó úgynevezett új-utrakvista) egyházon, sőt, a katolikus közösségeken belül is. E hagyomány legkiemelkedőbb zenei dokumentuma az 1505-ben kiadott Franus-kancionále (ld. EZ 263, 264). E gyűjtemény mellett több, színvonalas többszólamú darabokat tartalmazó kancionále is fennmaradt. Bár a kórusok nagy hasznát vették, új kiadásuk egyelőre várat magára. Néhány kórusvezető könyvtárakban lejegyzett másolatai a mai napig fénymásolatban terjednek... Csak remélhetjük, hogy a helyzet hamarosan megváltozik, és e gyöngyszemek korszerű kiadásban kerülhetnek újra a közönség elé.

A testvérek és a husziták kancionáléi mellett Morvaországban is megjelent néhány lutheránus énekeskönyv. Közéjük sorolható például a Závorka-kancionále, mely 1235 szöveget és 324 dallamot foglal magába (a lipnoi Tobiáš Závorka Bystřice pod Hostýnem városában is működött).

E jelentős korszak lezárásaként említsük meg röviden *Kryštof Harant z Polčic a Bezdružic* nevét, akit 1621-ben, a sikertelen prágai felkelést követően kivégeztek. Miséje, a *Missa quinis vocibus super Dolorosi martyr* a cseh késő reneszánsz kiemelkedő alkotásai közé tartozik.

2. Az ellenreformáció éneke és a barokk ének

A rekatolizáció korszaka az egyházzene fejlődése szempontjából kedvezőtlenül indult. A protestantizmus csehországi betiltása következtében a további cseh evangélikus énekeskönyvek már csak külföldön jelennek meg, melyekbe a cseh exulánsok mindenkori környezetük egyházközösségeinek énekeit emelik át, elfojtva ezzel saját alkotótevékenységüket.

A lutheránus egyházon belül elkészül a nagy jelentőségű *Cithara Sanctorum* (első kiadása 1636-ban jelent meg Lőcsén). Szerzője Jiří Tranovský (latinosan *Tranoscius*, 1592–1637), aki Holešov és Valašské Meziříčí városok papja volt, majd az ellenreformáció idején a szlovákiai Liptószentmiklóson telepedett le.

A Testvérunió a távoli Hollandiában jelenteti meg utolsó énekeskönyvét, J. A. Komenský (Comenius, 1592–1670) *Amsterdami kancionále*-ját (1659). Ebben a genfi zsoltárok mellett Comenius saját szövegei, valamint lengyel és német dalfordításai is helyet kaptak. A cseh Evangélikus Énekeskönyv Comenius 29 remekbe szabott szövegét tartalmazza.

Figyelemre méltó továbbá az Elsner-kancionále (Berlin, 1753), melynek kotta nélküli kiadását Javorník község gyülekezete mind a mai napig használja.

A nehéz időkben számos cseh protestáns talált menedékre mindenekelőtt Németországban, melynek több városában (többek között Herrnhutban, Zittauban, Berlinben) cseh exuláns közösségek alakultak ki. E gyülekezetekben számos német szerző (Paul Gerhardt, Joachim Neander, Johann Hermann, Nicolaus Ludwig von Zinzendorf gróf, stb.) énekeit fordították és ültették át cseh nyelvre (ld. EZ 875–898. old.).

Ebben a cseh hazafiak által „sötét időnek” nevezett korszakban születik meg a katolikus népének. Morvaországban, ahol katolikus kisebbség működött, a katolikus egyházi tisztségviselők már 1620 előtt foglalkoztak azzal a kérdéssel, miként lehetne a nem-katolikus lakosságot visszavezetni a katolikus hithez. Az egyház ezidőtájt jóindulattal szemlélte az új énekek létrehozására irányuló igyekezetet, sőt, a nem-katolikus tételeket saját alkotásokkal akarta helyettesíteni. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a korszak cseh népénektermése nem a semmiből alakult ki, hanem a protestáns egyházak hagyományát folytatta. A XVII. századi katolikus kancionálék így a protestáns énekeskönyvek számos tulajdonságát olvastották magukba.

A cseh barokk művészet kiemelkedő alkotásaiként tarthatjuk számon a Jindřichův Hradecből származó orgonista, költő és zeneszerző Adam Václav Michna z Otradovic (1600–1676) zenei gyűjteményeit. Dalciklusainak többszólamú, basso continuoval ellátott darabjait gyakran a néphagyományból kölcsönözte, ám önálló művekké formálta. E bensőséges lírai barokk énekek többsége nem az istentiszteleti rendbe illeszkedett, bár olykor —betétdarabként— ott is helyet kaphatott, a latin nyelvű népénekkel azonban nem vetekedhetett. Néhány közülük az Evangélikus Énekeskönyvbe is bekerült (EZ 274, 275, 652, 660).

A cseh katolikus barokk dal másik fontos szerzője Matěj Václav Šteyer (1630–1692, lásd EZ 255, 275, 634, 637, 651, 700). Cseh kancionáléját (*Kancionál český*, 1687) a legelterjedtebb és legnagyobb hatású barokk énekeskönyvként tartották számon Csehországban.

3. A türelmi rendelet utáni időszak

1781 után mindkét hivatalosan elismert protestáns egyház (a lutheránus és a református) énekkészletének alapját a fehérhegyi csatát követően kiadott exuláns-énekeskönyvek alkották. A református gyülekezetek genfi zsoltárokat énekeltek, a lutheránusok pedig elfogadták az énekes liturgiát. Alig születnek új énekek, helyüket többnyire idegennyelvű, a felvilágosodás szellemében átdolgozott és „pontosított” énekek töltik be. Štěpán Leška nem kottás énekeskönyve (Prága, 1796 és 1884) német és dán felvilágosult szerzők (C. F. Gellert, Ph. F. Friedrich, J. A. Cramer) dalait is tartalmazza (EZ 291, 451, 523, 164). A néphagyomány s az evangélikus hitvallás folytonosságát szem előtt tartva tovább ápolják a protestáns népénekgyakorlatot, megkülönböztetett figyelmet fordítva a husziták és a testvérek énekeire. A reformátusok énekeskönyvei, mint az 1868-as *Tardy-kancionále* és az 1879-es *Šebesta-kancionále* (valamennyi genfi zsoltár újraköltésével) a reformáció számos énekét magukba foglalták.

1861 után a protestáns felekezetek körében egyre erőteljesebben jelentkezett a katolikus egyházzal egyenrangú népegyházzá válás igénye. A lutheránus és református templomokban kezdetét vette az orgonaépítés. Néhány az orgonák közül ma is áll. A legértékesebbeket többek között Střítež nad Bečvou (1780/1784, František Horčíčka), Velká Lhota u Dačic (1874, ifj. František Svítíl), Heršpice (1870, Franz Mikscha) és Ratibor (1883, Karl Neusser) helységeken találjuk. Túlnyomórészt egymanuálos, rövidpedállal ellátott késő barokk hangszeréről van szó, melyek elsősorban liturgikus célokat szolgáltak. Bár számos orgona készült hazai földön, mégsem beszélhetünk a korszak sajátos cseh „evangélikus” orgonairódalmáról.

A XIX. század második felében Csehországban is nagy népszerűsége tett szert az angolszász ébredési (revival) ének. Ez a daltípus, melyet eredetileg templomi környezetben kívül, „iskolai és családi körben” ápoltak, fokozatosan az evangélikus egyház egyik legkedveltebb népénekműfajává vált (lásd pl. a Josef Baštecký által 1871-ben kiadott *Lyra sionská* c. énekeskönyvet). Az ébredési énekek népszerűsége kiváltképp a mai idősebb nemzedék körében továbbra is töretlen. Megtaláljuk ezeket a református lelkész és tehetséges költő Ludvík Bohumil Kašpar (1837–1901) *Písňě cestou života* (Énekek az életnek útján) énekeskönyvében is. Dallamuk egyszerű, behízelgő, könnyen megjegyezhető, s L. Mason valamint W. B. Bradbury amerikai szerzők mintájára gyakran négyzólamú homofon szerkesztésben kerültek az énekeskönyvekbe. A négyszólamú ébredési énekeket a megújult cseh protestáns felekezeten belül a többszólamú korálfeldolgozás első megnyilvánulásainak tekinthetjük.

Az ún. vallási egyenjogúság idején (1861–1918) az újonnan alakuló cseh protestáns egyházak intenzív szellemi kapcsolatokat áptak külföldi testvéregyházaikkal. Ez az egyre mélyülő kötelék egy „új”, az idegen egyházak énekeskönyveiből áttemelt énekkészlet beáramlásában is megmutatkozott. A jelentős fordítók közé tartozott Josef Baštecký (1844–1922; ld. 22 szövegét az EZ-ben). A Cseh Testvérek Evangélikus Egyházában elég gyakran éneklék *Stvor srdce čisté, Bože, mi* (EZ 379) kezdetű énekét. Mind Baštecký, mind a Velká Lhota-i és jimramovi lelkész *Jan Karafiát* a legtehetségesebb költők közé tartoztak, akik költeményeikkel és énekszövegeikkel minden nemzedék igényeit kielégítették. Írásmódjuk megfelel a korszak gyermek- és ifjúsági költészetéről vallott felfogásának: a gyermek- és ifjúkor a felnőttkor előkészítő állomása.

Énekeiket az egyházba frissen betértek is kedvelték, mint ahogy azok is, akik nem voltak különösebben tehetségesek vagy műveltek, s nem rendelkeztek kifinomult ízléssel sem. E társadalmi rétegeknek írt szövegeket és dallamokat J. Baštecký, L. B. Kaspar, J. Karafiát és J. Janata. E hitvalló hangú énekeket az épülő-alakuló egyház megerősítéseként, sőt, gyakran hangzó jelképeként értelmezték. A szerzők amerikai társaikhoz (L. Masonhoz, W. B. Bradburyhez) hasonlóan az énekeket elsősorban a hitoktatás és a térítés eszközeként tekintették.

4. 1918-tól a jelenkorig

A két egyház egyesülése egy közös, 1923-ban kiadott, mintegy 300 éneket tartalmazó énekeskönyv megjelentetésében is tetet öltött. Hamarosan kiderült azonban, hogy ez a készlet nem volt elegendő, s ezért az énekeskönyvet a későbbiekben két függelékkal egészítették ki. Ezt számos új, himnológiai szempontból átdolgozott s a mindenkori „korszellemet” magán viselő kiadás követte. Különösen híven tanúskodtak erről a reformáció idejének régi énekei. Nem csak a szövegek átdolgozásáról volt szó, hanem a kottalejegyzés elvi átalakításáról is. Ilyenek voltak többek közt az ütem- és szünetbetoldások, a váltakozó metrumok ritmusértékeinek kiegyenlítése, a régi modális dallamok hozzáigazítása az új dúr-moll tonalitáshoz, a klasszikus négyszólamú homofónia kizárólagos alkalmazása minden éneknél stb. Mindezek a nem hiteles változtatások szemlátomást nem gördítettek akadályt a vidám éneklés mint a hangzó hitvallás kifejezése elé. Akkoriban az énekeskönyv darabjait nyilván nagyobb lelkesedéssel s gyakrabban énekeltek, mint a mai posztmodern időkben...

A két háború közti időben a német csapatok bevonulásáig, illetve a Protektorátus megalakulásáig az újonnan szerveződő Cseh Testvérek Evangélikus Egyháza zenei szempontból igen tevékenyvé vált. E tevékenység elsősorban a cseh reformáció énekei, valamint a még mindig népszerű ébredési énekek átdolgozására irányult (ld. Adolf Cmíral és Jaromír Urbanec földolgozásait). A korszak új alkotásairól nehéz megállapítani, mennyiben újak és mennyiben utánzatok. Annyi bizonyos, hogy az amatőr templomi kórusok gyakorlatához igazodtak.

Számos újonnan készült dal tartalmaz némi szentimentalizmussal elegyített népzenei elemeket, melyek az „édes” dallamossággal megindítóan hatnak. Az énekek kíséretét gyakran a harmónium látta el. A korszakból származó, ma is népszerű bibliás énekek közé tartozik például a J. Urbanec és Lubomír Balcar által szerzett *Pán Bůh je láska* (EZ 203).

1918 után a Cseh Testvérek Evangélikus Egyháza fokozatosan terjeszkedni kezdett. Új templomok és imaházak épültek, pénzgyűjtést szerveztek új orgonák építésére. Számos orgonaépítő cég és gyár (többek között a Kutná Hora-i Ján Tuček és a krnovi Rieger-Kloss gyár) épített gyülekezeteinknek új, értékes pneumatikus orgonákat. Néhány gyülekezet később úgy döntött, elektro-pneumatikus traktúrával bővíti a hangszereket. A legtöbb helyen az orgonát nemcsak az istentiszteleteken, hanem hangversenyeken is használják.

A második világháború után az egyházon belül egyre erősödött az új énekeskönyv iránti igény. 1951-ben a zsinati tanács egy himnológiai bizottságot hívott életre, melyet azzal a feladattal bízott meg, hogy állítsa össze az új könyvet. Az új Evangélikus Énekeskönyv (*Evangelický zpěvník*, EZ) 1979-ben, a Badische Evangelische Landeskirche és további nyugat-európai egyházak támogatásával jelent meg a nyugat-németországi Lahrban. Ez az énekeskönyv, mely kilenc évszázad alkotásait foglalta egybe, a korábbi gyűjtemények hagyományára épült, ugyanakkor korszerű himnológiai szempontokat is figyelembe vett. Amellett, hogy számos addig kiadatlan éneket közölt, jelentősége abban áll, hogy visszaállította a protestáns énekanyag egyszerűségét és tisztaságát, egyúttal csökkentette a szentimentális-érzelgős darabok számát. (Ezzel azonban bizonyos egyházi körök rosszállását is magára vonta. Köztudott, hogy ha egy-egy dallam vagy szöveg bevesződött a hívek elméjébe és lelkébe, az újítások és változtatások bevezetése —különösen az istentiszteleti ének terén— súlyos akadályokba ütközik...) A XX. század cseh evangélikus énekszerzői közé tartozott Zdeněk Čep (EZ 185, 201, 218, 506, 513), Luděk Rejchrt (176, 307, 350), Jan Horký (173, 174, 175, 186, 187, 412), Magdalena Horká (522) és Petr Eben (314).

Az új Evangélikus Énekeskönyv bevezetése nyomán föllendült a gyülekezetek egyéb tevékenysége is. Ez elsősorban az organisták iskolázására irányult, amelyet az új *Chorálník* (Orgonáskönyv) megkövetelt. Ezt a feladatot a Magdalena Horká elnökleivel működő Egyházzenei Tanácsadó Testület látta el. Horká asszony férjével, Jan Horkýval együtt elévülhetetlen érdemeket szerzett az evangélikus egyházzene kulcsterületeinek fejlesztésében, így a himnológia terén (IAH-tagság), a karvezetésben (egyebek között J. S. Bach kantátainak, Händel Messiásának bemutatása), az orgonajáték és orgonaépítés terén, a zeneszerzői és pedagógiai tevékenységben (a korálkönyv átdolgozása). Nekik köszönhető az Evangélikus Akadémia egyházzene és katekézis tanszékeinek megalapítása és vezetése Kroměřížben (ma az Evangélikus Akadémia konzervatóriuma). M. és J. Horký neve elválaszthatatlanul összefonódik a Cseh Testvérek Evangélikus Egyháza zenei fejlődésével. Eredeti, a külföldi ökumenikus közösségek

által is támogatott szándékuk az volt, hogy a templomi kántorok a prágai konzervatórium egykori liturgia szakának gyakorlatát kövessék. Ez a cél csak részben valósult meg. Létrehoztak egy ún. központi kántori állást, s az egyházi konzervatóriumok végzett hallgatóit egyes gyülekezetek szolgálatára osztották be. Ez a gyakorlat ma is működik, gyakran önkéntes alapon. Meg kell említenünk, hogy az 1989 előtti kommunista rendszerben az egyházzene művelésére sokkal kevesebb lehetőség nyílt, mint az egykori NDK-ban vagy Magyarországon, ahol még egyházzenét oktató iskolák és művelődési központok is működtek. Az önkényuralmi rendszer nem tűrt semmiféle egyházi, még egyházzenei iskolafajtát sem. Az egyházzene létfeltételei ugyan szerények voltak, a korabeli egyházzenei hangversenyeket és zenés vesperásokat azonban ennek ellenére sokan látogatták.

Az énekkaroknak szánt darabok terén nem sok újdonság született. A *Cantica Comeniana* gyűjteményei (Petr Eben és Otmar Mácha feldolgozásai) és Zdeněk Čep néhány feldolgozása mellett csupán kórusművek fordításait említhetjük. Ezek sosem jelentek meg nyomtatásban, kéziratos lejegyzéseiket kórusvezetők terjesztik egymás között.

Az elmúlt két évtizedben több, gyermekközösségekkel való együtténeklésre szánt énekeskönyv jelent meg (*Bud' tobě sláva; Zpívejte s námi*). Szerzőjük Luděk Rejchrt, grafikusként és illusztrátorként Miroslav Rada működött közre. A fiataloknak címzett *Nová píseň* és *Svíta* gyűjtemények spirituálékat, tradicionális énekeket, gospel songokat, taizé-i énekeket, a folk és a swing műfajába tartozó darabokat foglalnak magukba. A *Svíta*-énekeskönyv „gitáros” énekei fontos szerepet tölthettek be az önkényuralmi rendszerben. Szövegeik ugyan rejtett tiltakozást fogalmaztak meg az igazságtalanság s az erőszak ellen, mindenekelőtt azonban a Szentírás üzenetét közvetítették — a legtöbbjük ezért ma is időszerű.

2000-ben megjelent az Evangélikus Énekeskönyv függeléke, amely bővítette az egyház énekkészletét. Ebbe a *Svíta* énekeskönyv úgynevezett „ritmikus énekei” is bekerültek, melyek szerzője a zeneileg képzett lelkész Miloš Rejchrt volt (EZ 627, 632, 667, 675, 692, 697). A függelék Petr Eben érdekes új cseh dalmaid is tartalmazza (EZ 613, 616, 671, 678, 684), melyek katolikus környezetből kerültek a gyűjteménybe. A cseh népének fejlődéstörténete azonban ezzel nem zárult le. Jelenleg is készül egy új énekeskönyv, amely remélhetőleg a különböző hagyományokból és országokból származó, új és újonnan fölfedezett, dalszerű és nem dalszerű énekeket is felöleli.

Végezetül essék néhány szó egyházzenénk mai állapotáról. Röviden: minden gyülekezetben énekelnek énekeket (orgona- vagy gitárkísérettel vagy kíséret nélkül). Egyházzenei gyakorlatról azonban csak ott beszélhetünk, ahol valódi érdeklődés mutatkozik iránta, s ahol olyan emberek vannak, akik valóban művelik azt. Egyvalami azonban már bizonyosságot nyert: azokban a gyülekezetekben, ahol az egyházzenét legalább valamicskét művelik, az istentiszteleti ének sokkal szebben szól. Abban a környezetben, amelyben szebben énekelnek,

feltehetőleg jobban is prédikálnak, s az ilyen környezet a liturgikus megújulás táptalaja lehet. Hiszen a liturgia szorosan összefügg az egyházzenevel. A kimondott szó, a liturgikus keretek s a színvonalas egyházzene szerves egységet alkothatnak — ez a fajta hozzáállás lassan a cseh testvéreknél is (több-kevesebb sikerrel) fölülkerekedik. Bár kis létszámú felekezet vagyunk, s egyházzenei gyakorlatunk gyerekcipőben jár, örömmel állapíthatjuk meg, hogy az egyházi zene ígéretes jövő elé néz nálunk. Az Egyházzenei Tanácsadó Testület tagjai mellett egyházunkban számos kiemelkedő hivatásos zenész és tehetséges amatőr tevékenykedik, akik önkéntes alapon, szeretettel és önzetlen odaadással szolgálják az egyházzene ügyét.

Örvendetes, hogy a legutóbbi években újonnan alakuló, nagyszámú fiatal énekest s karvezetőt foglalkoztató énekegyüttesekről számolhatunk be. Évente szervezünk kurzusokat orgonistáknak is. Zenei tanfolyamainkat Bystrica pod Hostýnem *Sola gratia* központjában, az Evangélikus Akadémia kroměříži konzervatóriumában vagy egyszerűen a templomokban tartjuk. E tevékenységek mellett egyházunk gyermekes-családos zenei üdüléseket szervez Chotěbořban, s a fiataloknak is számos zenei programot kínál. Az idén (2006-ban, *A ford.*) zenei kiadványok megjelentetésével próbálkozunk. A németországi Evangélikus Egyházi Kórusok Szövetségének segítségével hosszú idő után megjelentetjük az *Oslavovat tě přícházím* című gyűjteményt, amely énekeskönyveink darabjait tartalmazza kortárs zeneszerzők feldolgozásában.

A mai cseh evangélikus egyházzenei gyakorlat nemcsak a saját alkotásokra összpontosít, hanem az ökumené szellemét is követi. Hiszen az egyházzene és a népének sokfélesége hatalmas kincset jelent, amely ledönti a felekezetek és társadalmi-kulturális rétegek közti korlátokat. Ahogy egykor a cseh protestáns ének számos énekeskönyvvel gazdagította a világot, úgy nekünk is alkalmunk nyílik arra, hogy „új énekek”, új énekmódok és új előadói tapasztalatok által gazdagabbá váljunk. Nagy megtiszteltetés nekünk, hogy egyházunk az ECPCM tagja lehet. E közösségnek hála gyülekezeteinkben is megszólalnak az ő templomaik énekei, s ez igen jól hangzik.

Ford. Czagány Zsuzsa